

La Roumanie contemporaine
APPROCHES DE LA „TRANSITION”
SOUS LA DIRECTION DE: NICOLAS PÉLISSIER, ALICE MARRIÉ, FRANÇOIS DESPRES
EDITIONS L'HARMATTAN, PARIS, 1996

Apărută în cadrul prestigioasei colecții îngrijite de Catherine Durandin „Aujourd'hui l'Europe” („Astăzi Europa”), această lucrare colectivă ilustrează, prin seriozitatea și competența abordării unei problematice foarte diverse, faptul că: „*Sfârșitul războiului rece îi confruntă pe europeni cu enorme mutații și deschide perspective unitare. Și totuși, se desenează noi frontiere și fracturi. Europeanii trăiesc o competiție uneori hegemonică, alteori frustrantă, pentru a accede la un nivel de dezvoltare presupus normal?*”

Atît colectivul de coordonatori cît și autorii studiilor propriu-zise și-au dorit o reflexie pluridisciplinară (semnatarii sînt specialiști în antropologie, drept, economie, geopolitică, științe politice). Avem la dispoziție, se spune în *Prefață*, o carte „*pe mai multe voci*” care pune în scenă „*România anilor de după 1989, o Românie fragilizată și tensionată de dinamici contradictorii*”. Volumul apare la mai mult de cinci ani după ziua de 22 decembrie 1989, cînd elicopterul prezidențial s-a înălțat avînd la bord „odiosul” — pe atunci! — cuplu Ceaușescu, și cu puțin înainte de schimbările fundamentale petrecute cu ocazia alegerilor din noiembrie 1996. După o scurtă perioadă de apogeu a simpatiei internaționale de care s-a bucurat România, s-a declanșat „*pseudo-misterul românesc*” ce trebuia treptat limpezit. În ochii Occidentului, România a rămas mult timp „*țara vinovată*” căci „*președintele ei îi chema pe minerii din valea Jiului la București pentru reglarea conturilor cu opozanții, studenții, intelectualii rămași credincioși valorilor libertății și unui anticomunism de fond ce ținea loc de credință*”. Autoarea *prefaței*, Catherine Durandin, profesor responsabil al Departamentului Român al Institutului Național de Limbi și Civilizații Orientale, ne previne că lucrarea se situează în afara prejudecăților occidentale și anchetează pe teren concret, trăit, de aspirații, de frustrări, de manipulări efective, îndrăznețe sau secrete. „*Punctul nodal al fragilității românești, afirmă prefațatoarea, se află în non-valoarea Politicului, asociat cu un pragmatism perfect cinic în politica externă*”, calificată în acest text, pe drept cuvînt, drept a „*tuturor azimuturilor*”. Această non-valoare a Politicului are drept periculoasă contrapondere un fel de naționalism reflex de supraviețuire.

Cele zece substanțiale studii din cuprins sînt organizate în patru mari secțiuni: I. *Identități și culturi*; II. *Economia și mass-media*; III. *Politici și strategii*; IV. *Mituri și credințe*. Oricît de sumară s-ar cere a fi această semnalare, nu putem să nu ne oprim, preț de cîteva rînduri, la studiile ce compun aceste secțiuni, căci fiecare în parte o merită cu prisosință. În cadrul primei secțiuni, studiul intitulat *Cîteva imagini ale sistematizării*, fără a neglija documente autentice privind „*sistematizarea înaintea sistematizării*”, se bazează pe o cercetare pe teren, desfășurată în zona Snagov, de către Chantal Deltenre-de Bruycker, etnolog la École des Hautes Études en Sciences Sociales. Aflăm, de pildă — oare cîți știu acest lucru? — că un *Memoriu referitor la problema construirii de locuințe ieftine în România*, redactat în septembrie 1941, la cererea Mareșalului Antonescu, evalua nevoile în locuințe populare, atît în mediul urban cît și în cel rural, și definea „*elementele pentru sistematizarea locuințelor cu prețuri mici*” la scară națională. „*Aplicarea planului de sistematizare la Snagov, așa cum am putut să observ și așa cum mi-a fost descrisă între anii 1991-1993 de cei „demolați”, apoi de alte persoane, arată în ce măsură s-a săpat o prăpastie între imaginile date la pornire (în acord cu cele vehiculate de mass-media occidentale) și cele pe care am încercat să le restituim aici prin discursul politic, ideologic și mai ales cu ajutorul localnicilor, care au trăit în mod nemijlocit sistematizarea*”.

Claude Karnoouh, profesor invitat al Universității Babeș-Bolyai din Cluj, în al doilea studiu din această primă secțiune (*Cîteva observații privitoare la Transilvania*), abordează

problema minorității maghiare, problemă care ocupă din nou avanscena politică și culturală transilvăneană, reluând două dintre ele: autonomia administrativă și reînființarea Universității maghiare de la Cluj, cerute de reprezentanții UDMR, pentru a semnala: „în soluțiile propuse de responsabilii politici unguri pericolul de excludere care amenință minoritatea maghiară din Transilvania și, pe de altă parte, în jocul provocărilor speculative între naționalismul român și maghiar, primejdiile care minează societatea în ansamblul ei”. După o lucidă analiză, a argumentelor pro și contra, autorul îndeamnă părțile la moderație și — arătând că „infernul este întotdeauna pavat cu bune intenții”, iar „istoria acestui secol copleșită de discursuri umaniste, patriotice, istorice și juridice, n-a făcut decât să ilustreze acest proverb în modul cel mai sîngeros” — conchide că „cel mai mult este departe de a fi întotdeauna și cel mai bun dacă, neîncetat prezentă în mintea noastră, rămîne grija față de tineri, a cărei povară o ducem”.

Foarte interesant este punctul de vedere dezvoltat de Gina Stoiciu (profesor la Departamentul Comunicații al Universității Québec, Montréal) în amplul eseu: *Intelectualii între putere și morală: cazul României*. Pentru fiecare, autoarea oferă și exemplul tipic: Silviu Brucan pragmaticul, Corneliu Vadim Tudor și Adrian Păunescu – oportuniștii, Andrei Pleșu – politicianul, iar moralistul – Gabriel Liiceanu. În categoria opozanților, Gina Stoian discerne între „Opozantul din resentiment” (Octavian Paler), „opozantul modern” (Mircea Dinescu) și „opozantul disident” (Doina Cornea). Concluzia autoarei este tranșantă: „Fiecare generație de intelectuali este obligată să dea socoteală. Cea de azi, a postcomunismului, e obligată la un dur examen de conștiință: să depășească compromisul tăcerii și să vindece plăgile unei patologii sociale care iese la lumina zilei. Dar și să se angajeze public, fără a trăda un ideal în mod esențial moral și spiritual”.

A doua secțiune a cărții pe care o semnalăm cuprinde, la rîndu-i, trei studii. În primul, *Multiple viteze ale economiei românești*, de Christophe Chatelot (corespondent al ziarului „Le Monde” la București, co-fondator al revistei „Le fil franco-roumain”), autorul creionează portretele unor oameni de afaceri români de succes precum Ion Țiriac, Mihai Cârciog, Viorel Cataramă, Victor Stănculescu sau Gheorghe Păunescu, apoi prezintă „investitorii străini pierduți în noua junglă”, incertitudinile reformei și obstacolele așezate în calea privatizării, încheind cu constatarea că „economia țării pare să funcționeze cu două viteze: pe de o parte, sectorul privat în plină creștere; pe de alta, prăbușirea sectorului public, măsurabilă prin scăderea cu aproape 50% a producției industriale în cinci ani și falimentul serviciilor de sănătate”.

Noua dezordine mediatică românească: Mit sau realitate? de Nicolas Pélissier (atașat pentru probleme de învățămînt și cercetare la C.E.L.S.A. — Université Paris IV, responsabil de proiect la „Programme de communication” la C.N.R.S.) abordează cu o incontestabilă competență fostele și noile forțe organizatoare care structurează peisajul mediatic românesc; factorii de integrare legați de moștenirea trecutului, presiunea statului, presiunea societății, presiunea ierarhică — în organizații, dar și căutarea de noi forme de integrare: pluralizarea spațiului public, reificarea structurilor și profesionalizarea actorilor. „În concluzie, afirmă Nicolas Pélissier, peisajul mediatic românesc nu-i haotic decât în aparență”. Normelor și criteriilor tradiționale le-au urmat noi reguli. „Or, ansamblul confuz al acestor comportamente, chiar dacă pot fi asemănați cu dezordinea, dovedește mai degrabă căutarea voioasă și disperată a unei noi ordini”.

Noël Zeilinger, (membru al A.J.E.C.T.A. — Asociația Tinerilor pentru Studiul și Conservarea Trenurilor de Altădată), atașat al administrației orașului Paris, ghid-interpret, propune pentru ultimul — dar nu și cel din urmă — studiu al acestei a doua secțiuni o temă interesantă și incitantă, și în același timp inedită: *De la raționalitate economică la simbolică politică: Rolul Căilor Ferate în imaginarul național românesc*, încheind precum urmează: „În ce privește calea ferată, misiunea ei de durată va trebui să se rezume la o frază: să

deservească esențialul sau, mai exact, să transporte fluxurile de călători și mărfuri pe principalele axe, cu potențialul uman indispensabil”.

A treia secțiune a volumului în discuție, *Politici și strategii*, propune trei substanțiale studii, nu mai puțin lipsite de interes decât cele semnalate pînă acum. Astfel, François Despres (doctorand în geopolitică la Université Paris VIII, fost atașat la Ambasada Franței la București) își începe cercetarea intitulată *Politica externă a României, pradă propriilor contradicții*, cu motto-ul: „*capul ce se pleacă, sabia nu-l taie*”. Evocarea istoriei relațiilor externe ale României pornește de la constituirea, în 1861, a regatului României, și ajunge la anul 1989, cînd la putere au ajuns „*persoane apropiate de curentul Perestroika și care în cea mai mare parte își făcuseră studiile în Uniunea Sovietică*”. Autorul analizează politica externă prudentă a României, singura care a încheiat, dintre fostele țări socialiste, un tratat de prietenie cu Uniunea Sovietică, în aprilie 1991, prima care a recunoscut independența Republicii Moldova în august 1991, dar și cea care s-a opus Convenției Democratice care cerea unirea imediată dintre cele două țări-surori, analizează, de asemenea, relațiile cu țările fostei Iugoslavii, sprijinul tacit acordat Serbiei în contextul crizei și al războiului. Tot România, afirmă autorul, a fost printre ultimele țări care au recunoscut noile state apărute din sînul fostei Iugoslavii, în 1993. În noua situație strategică internațională, Bucureștiul a fost obligat să-și reconsidere poziția pe continent și să-și revizuiască ansamblul relațiilor internaționale, dovedind, în fine, un interes crescînd pentru instituțiile occidentale și încercînd să-și schimbe imaginea externă, din ce în ce mai degradată după 1989. Un capitol aparte îl ocupă analiza raporturilor dificile ale României cu vecinii săi, și studiul se încheie cu un amplu citat dintr-o declarație a președintelui Iliescu la o conferință de presă din octombrie 1994 privind întărirea relațiilor economice cu Rusia (citat care ar merita să fie redat în întregime, fiind exemplar pentru orientarea din acea perioadă a politicii externe a României).

În aceeași sferă a politicului se înscrie următorul studiu al acestei secțiuni, *peisajul politic românesc: Rolul și limitele instituțiilor politice în „tranziția” către democrație*, de Alice Marrié (doctorand în științe politice la Institut d'Études Politiques de Strasbourg). Cercetare de ample dimensiuni, ea singură ar fi putut constitui obiectul unui volum aparte. Pornind de analiza noii Constituții din 1991, autoarea abordează teme stringente precum „*Democrația originală*” în căutarea democrației liberale, explozia partidelor politice după 1989, clasa politică din România și diversitatea ei, Parlamentul ca oglindă a unei schimbări culturale, politice și sociale; limitele puterii; președintele și premierii săi, limitele controlului parlamentar asupra activității executive; Parlamentul în căutarea unei legitimități; justiția în căutarea dreptului; începuturile dificile ale Curții Constituționale; explozia mass-media; o apărare mai activă și mai eficace a intereselor profesionale și categoriale; rolul determinant al organizațiilor civice, (...) remanența modului de organizare comunistă; dezvoltare inegală și incertă a noilor configurații sociale, pentru ca rezultatul constatat al confruntării dintre două modele de organizare să fie: „*o societate dușmană sie-înseși*”.

Cătălin Zamfir (director al Institutului de Cercetări privind Calitatea Vieții din cadrul Academiei Române) ne propune studiul: *Politica socială a României în tranziție: ipoteze pentru explicarea unui paradox*. În deplină cunoștință de cauză, prin însăși natura ocupațiilor sale cotidiene, autorul discerne în cadrul politicii sociale din România post-revoluționară două etape: „*etapa reparatorie*” și „*politica socială în condițiile tranziției spre o economie de piață*”. Explicînd necesitatea stringentă a primei etape prin situația pre-revoluționară (lipsa produselor, șomajul mascat ca și cel necunoscut, etc.) Cătălin Zamfir face o analiză atentă a măsurilor de protecție socială luate în diferite etape, a oportunității lor, explică mecanismele politico-sociale, intervențiile și proiectele politice din a doua etapă și prezintă politica socială efectivă din perioada 1990–1993 precum și prăbușirea protecției sociale, arătînd că „*în ciuda bunelor intenții declarate explicit încă de la începutul tranziției și repetate în toate programele politice, din cauza unui ansamblu de factori, în România, Statul a avut tendința*

să se retragă mai rapid din funcțiile sale sociale decât din cele economice rezultatul primilor ani ai tranziției a fost, paradoxal, un Stat social minimal și un Stat economic maximal.”

Ultima secțiune a cărții, consacrată *Miturilor și credințelor*, îi are ca autori pe Emil Marinescu (de la Universitatea București, fost consilier arhiepiscopului Bucureștiului, președinte al Fundației Ștefan Nenițescu) și — pentru partea dedicată Bisericii greco-catolice — pe Vincent Cernea (medic, purtător de cuvânt în Franța al Bisericii Unite a României).

În paginile rezervate Bisericii Ortodoxe, sînt abordate aspecte ca: povara trecutului, laicatul ortodox, timpul compromisurilor, biserica ortodoxă în fața reînnoirii cultului și a catehezei, deriva legionară, Biserica și Garda de Fier, represiunea comunistă, reînnoirea. Despre acest din urmă aspect, cel al reînnoirii, se afirmă că nu este decât la început de drum, căci *„Biserica ortodoxă începe să-și dea seama că nu mai are în fața ei spațiul »mioritic«, tridimensional, înțepenit în repetitivitatea unor gesturi ancestrale”*, ci o lume în mișcare, cea a relativității fără repere fixe, a cărei a patra dimensiune, cea temporală, este cel mai greu de cernut.

Mult mai redusă ca dimensiuni, dar nu mai puțin pertinentă, partea rezervată Bisericii greco-catolice se structurează pe trei secțiuni: „Persecuția”, „Prezentul”, „Perspective de viitor”. Vincent Cernea arată aici că *„în afara intoleranței cu care e privită și a agresiunilor pe care le suportă la țară, Biserica Română Unită suferă de prea mare ignorare din partea mass-media națională. Presa scrisă greco-catolică nu-i citește decât de proprii credincioși și nu ajunge în număr semnificativ decât în orașe”*. Grație tinerilor pe care i-a trimis să se formeze la Roma, încă de la începutul secolului al XVIII-lea, Biserica Greco-Catolică a avut un rol fundamental în redescoperirea latinității poporului român, în formarea națiunii române moderne, a conștiinței sale de sine, a spiritualității și culturii sale. Astăzi, întărită prin suferințe și sărăcie, și fiind din nou conștientă de necesitatea aprofundării propriei sale identități orientale și catolice, vocația sa pentru unitate revine în prim-plan.

În continuare, Biserica Romano-Catolică se bucură de un spațiu mult mai redus, dar autorul studiului relevă faptul că *„rămîne în sarcina catolicilor latini să deschidă o dezbatere delicată, dificilă și dureroasă, aceea de a analiza exercițiul autorității și al puterii în sînul Bisericii. Marcată de un clericalism datorat în parte condițiilor dificile de supraviețuire, Biserica Romană trebuie să treacă prin această despuiere în care superfluul va fi lăsat deoparte în profitul exercitării unei autorități spirituale. Astfel, va putea străluci într-o societate căreia îi lipsesc tot mai mult reperele”*.

Încheind cu constatarea certă că *„România se află în Europa, dar îi este foarte dificil să se mențină acolo” și că „tranziția se face cu durere”*, coordonatorii ne fac plăcută surpriză de a reproduce în final, în traducerea franceză a Sandei Stolojan, poemul lui Lucian Blaga, *Cîntăreși bolnavi*.

Cornelia Cistelecan